

Artikel uit het bulletin van de
Antwerpse Vereniging voor Bouwhistorie en Geschiedenis*

(*vzw opgericht in 1963, tot juni 2007 Antwerpse Vereniging voor Bodem en Grotonderzoek)

Blommaert, V., 'Wensel Cobergher, grondlegger van de barok bouwkunst in Brabant, II',
Bulletin van de Antwerpse vereniging voor bodem- en grotonderzoek, 1986/4, 33–43.

Download van: <http://www.avbg.be/bulletin.html>
Contact: <http://www.avbg.be/contact.html>

© 2008-2009 Tim Bisschops & Antwerpse Vereniging voor Bouwhistorie en Geschiedenis
vzw. Tekst en afbeeldingen strikt voor persoonlijk gebruik. Publiek of commercieel gebruik
enkel mits schriftelijke toestemming van het bestuur van de AVBG.

ANTWERPSE VERENIGING VOOR
BODEM- EN GROTONDERZOEK
BULLETIN : 1986 / N° 4

JULI - AUG.

TWEEMAAND, TIJDSCHR. / ISSN 0771 - 5833

WENSEL COBERGHER
GRONDLEGGER VAN DE BAROK BOUWKUNST IN BRABANT

Victor Blommaert

II

Cobergher in Brussel

Uit onze oude geschiedenisboeken konden we leren dat na de troebelen, die de Nederlanden tijdens de godsdienstoorlogen kenden, onze provinciën terug aan Spanje kwamen, waarbij Infante Isabella, dochter van Philips II, landvoogdes werd.

De Infante werd uitgehuwelijkt aan Aartshertog Albrecht van Oostenrijk, met dien verstande dat onze provinciën terug aan Spanje zouden komen, indien het huwelijk kinderloos zou blijven. Zodat in feite de Zuidelijke Nederlanden onafhankelijk waren geworden.

Nochtans moest de Aartshertog een slag leveren tegen de Hollanders, ten einde Nieuwpoort en Oostende te bevrijden. Het beleg duurde drie jaar, waarbij niet alleen Maurits van Nassau, maar ook zijn tegenstrever Ambrosius de Spinola uit Genua de roem deelden.

Na het einde van de strijd (1601-1604) was Oostende één puinhoop. Toen volgde, na palabers, een wapenstilstand van twaalf jaar (1609-1621). Men kon aan restauratie en architectuur denken.

Cobergher was in 1601 even naar zijn vaderland teruggekeerd om zich bij de Aartshertog, op diens verzoek, aan te bieden. Daarop volgde zijn definitieve indiensttreding in 1605, zodat hij als dusdanig nog in een onzekere sfeer van dreigend oorlogsgevaar aan het Hof vertoefde, weliswaar met de mogelijkheid van tweemaal naar Rome te reizen, eenmaal om orde op zaken te stellen bij het overlijden van zijn schoonouders, en andermaal om er achtergebleven opdrachten te likwideren.

Het is dan ook begrijpelijk dat Cobergher moet meegewerkt hebben aan vestingen, kanalisaties van rivieren, kortom als krijgsgenieur en tegelijk als diplomaat, wegens zijn gunstige relaties met hertogen uit Italië en zelfs met het Vatikan. Dit laatste door zijn medewerking met de pauselijke architecten Giac. della Porta en de gebroeders Fontana o.a., en met de hoogwaardigheidsbekleders uit het Napolitaans Koninkrijk, verwant met Spanje.

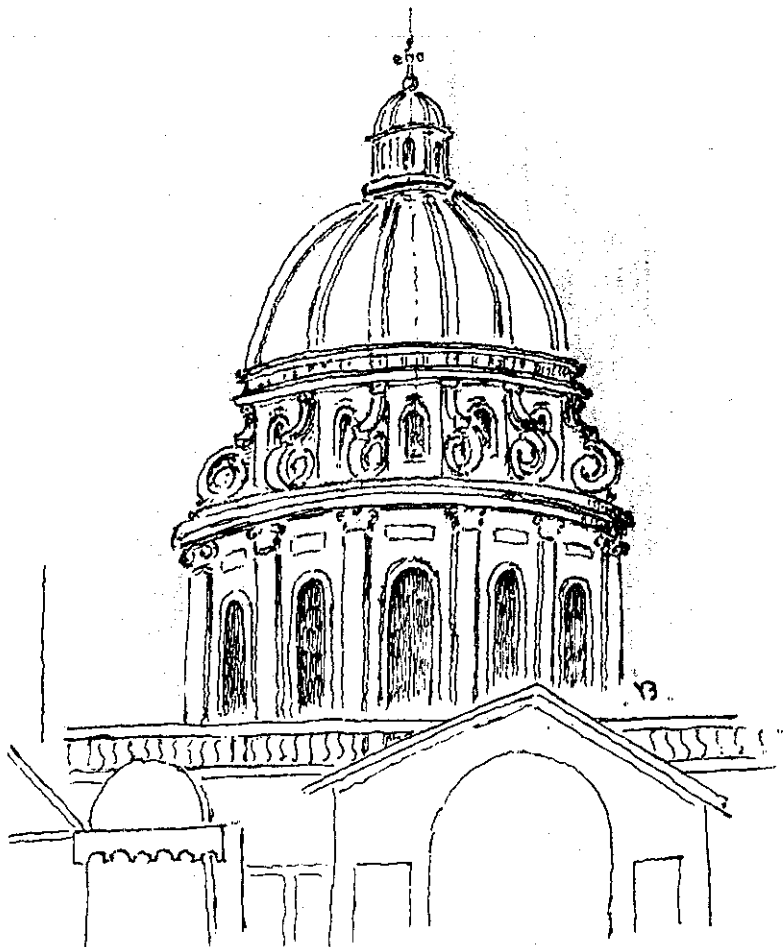
Cobergher moet dus reeds een man van aanzien geweest zijn, gezocht om zijn vele bruikbare kwaliteiten op verschillende vlakken.

In een uit 1598 gedateerde aanbevelingsbrief van Philippe de Marteau, gezant van de Aartshertogen bij H. Stoel, antwoordt deze, op een verzoek om inlichtingen, dat Cobergher, in Italië genaamd "il Signor Vincenzo", Italiaans, Vlaams en Frans spreekt en zich kan behelpen in Grieks en Latijn voor zijn studies op munten en andere oudheden ... Bovendien is hij in architectuur bedreven omdat hij onder leiding werkte van de voornaamste en meest befaamde

architecten van Napels (de gebroeders Fontana), die hem in dienst hadden bij werken aan bijzondere gebouwen zoals huizen en paleizen, zowel als kastelen of vestingen; verder is hij ook een uitmuntend meester in het leiden van fonteynen en rivieren ...

Deze laatste aanbeveling, en niet zozeer het prijzen van zijn schilderkunst, zullen wel de doorslag gegeven hebben bij zijn aanwerving door de Aartshertog. Deze voerde op dat ogenblik nog oorlog tegen de Noordelijke Provinciën voor het bevrijden van de hun toegewezen zuidelijke Nederlanden, zoals hiervoor aangehaald.

Het kan dan ook niet verwonderen dat er zo weinig bekend is over Coebergher's schilderkunst uit de periode van zijn verblijf aan het Hof. Hierop maakt uitzondering het mooie doek dat de "Graflegging" voorstelt (Brussel) en dat naar onze mening meer beroemdheid mag genieten omwille van de voorstelling van een perfekt harmonische koepelkerk tussen vestingarchitectuur van Rome.

Koepelkerk op de achtergrond van de "Graflegging" door W. Coebergher (Brussel)

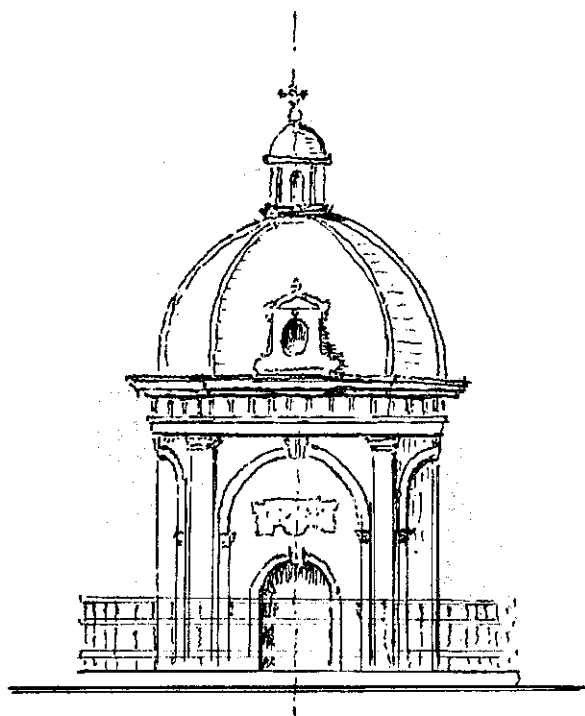
Deze voorgestelde koepelkerk is nota bene onbestaand en onbekend in de bouwkunstgeschiedenis. Bovendien is zij klaar en duidelijk als eigen vinding voorgesteld, en technisch meer volmaakt dan de labiele koepel van Michelangelo, zoals wij deze in 1937 nog konden onderzoeken op de maquette in het museum naast de St.-Pietersbasiliek.

De genoemde koepel van Michelangelo werd voorgesteld op de "Triptiek van de Heropstanding". Het is de binnenkoepel die Della Porta aanzienlijk verhoogde om er een elliptische buitenkoepel over te leggen, die meer stabiel is, en de druk naar buiten sterk vermindert.

Het *Paleis van Brussel* ten tijde van de Aartshertogen wordt voorgesteld op een schilderij in het Stadhuis. Het komt erop voor als een kompleks dat in verschillende perioden werd samengesteld. Het was gelegen op de plaats van het huidig Koninklijk Paleis op de Coudenberg, met het park ervoor. De meeste konstrukties blijken te dagtekenen uit de 16de eeuw. De ruime kapel met twee verdiepingen, vensters en een buitengaanderij zou men bij de Renaissance kunnen rekenen wegens de rondboogvormige overdekking der ramen en de balusters van de borstweringen der gaanderijen en dakgootafsluiting. Een zichtbaar later aangebouwde langsvleugel met doorlopende bovengaanderij op gelijkvloers, en kruisvensters op de twee bovenverdiepingen, staat dicht bij de architectuur van Cobergher. Deze laatste indruk wordt versterkt door het feit dat de schouwkoppen boven het dak van deze vleugel afgedekt zijn met een voor Cobergher typische klokvorm.

Nog meer overtuigend is de rechthoekig omsloten tuin waarvan de muren met sierlijstwerk in vakken verdeeld zijn, en waarin rondboogvormig afgedekte en omlijste deurnissen voorkomen.

Het bronhuisje in deze omsloten tuin is zonder twijfel het werk van Cobergher.

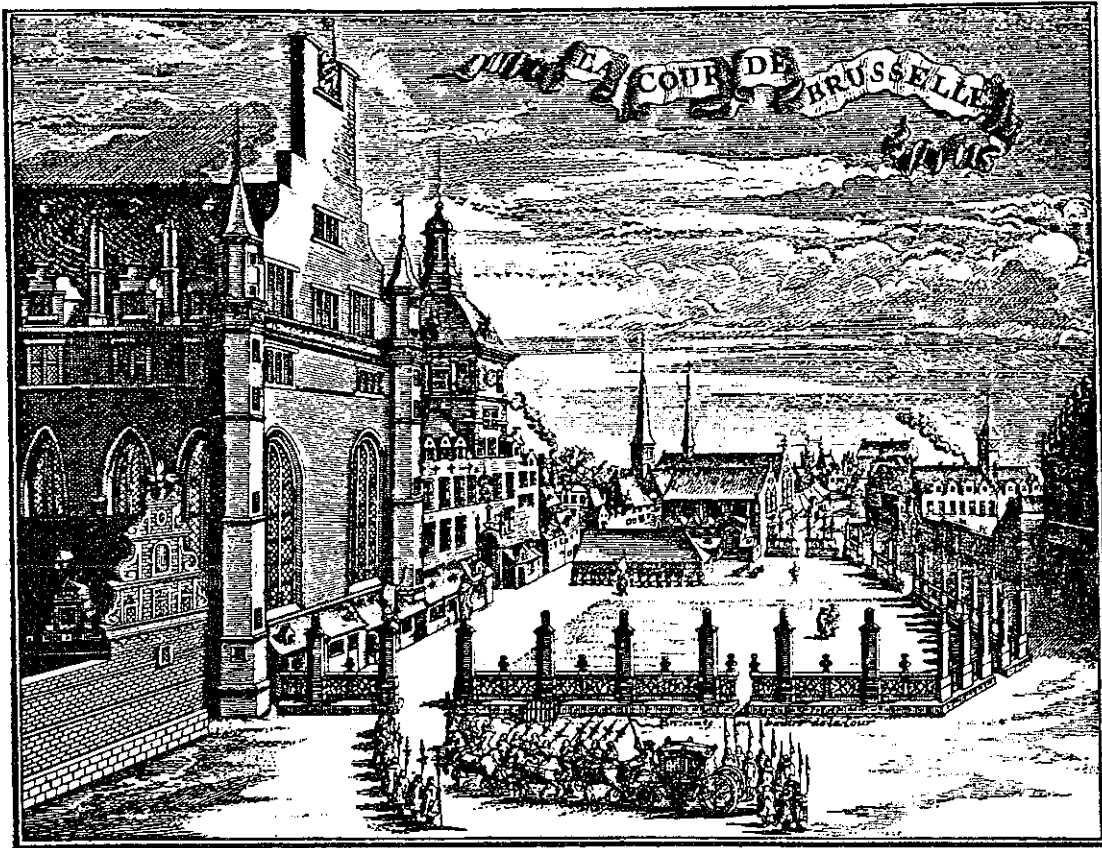
Hof te Brussel: bronhuisje (1605)

De Seyn, in zijn *Geschied- en Aardrijkskundig Woordenboek*, noemt het Hof de "schoonste parel van Brussel". Daarvan blijft slechts één getuige over, namelijk het Hotel Ravenstein, toen prachtig gelegen op de helling van de Coudenberg.

In hetzelfde werk, komt een afbeelding voor van de hoofdgevel met het omsloten voorplein. De hoofdingang was overbouwd met een achthoekige kapel met typisch golvend koepeldak, bekroond met rijke lantaarn. We herkennen in dit ingangsbouw duidelijk het werk van Cobergher.

Cobergher in Bouvignes-sur-Meuse

Op de linkeroever van de Maas, ten noorden van Dinant, ligt de versterkte plaats Bouvignes, met nog delen van haar oude omheining, en de ruïnes van haar kasteel op de rots tegen de Maas. Deze vesting ontstond in 1213 in het graafschap Namen, terwijl Dinant hoorde bij het Prinsbisdom Luik. Tussen beide ste-

Het paleis van Brussel in de XVIIde eeuw (naar DE SEYN)

den ontstond bijgevolg een rivaliteit die nog krachtig tot uiting kwam in 1964, toen Bouvignes bij Dinant geannexeerd werd. In de bovendorpel van de inkom van het Baljuwshuis (ook nog genaamd Groot Huis, Markthuis, Spaans Huis) komt de hedendaagse standvastigheid van de bevolking tot uiting in het ingebeitelde devies: "1213-1964/Bouvignois nous étions/Bouvignois nous restons".

Het huis van de Baljuw werd stadhuis en bleef het tot bij de fusie in 1964. Thans is het ingericht als museum van lokale geschiedenis en bedrijvigheid (o.a. dinanderie, wapens, kerkelijke schatten, oude documenten en kaarten).

In 1554 werd het kasteel verwoest, maar hield blijkbaar een rest van leven in stand tot de komst van de Aartshertogen die er een geschikte verdedigingsplaats tegen de Fransen in zagen.

Het Baljuwshuis werd het gezagshuis waar de Aartshertog Albrecht periodisch zijn verblijf hield. De benaming "Spaans Huis" heeft betrekking op de afkomst van de Aartshertog, die het Baljuwshuis liet wederopbouwen. Dat kon ten vroegste in 1604 geweest zijn, datum waarop Cobergher in dienst van de Aartshertogen kwam, na zijn lang verblijf in Italië.

Het huis van de Baljuw is het huis waar de Heer Recht spreekt, in dit geval de tijdelijke verblijfplaats van de Aartshertog. Cobergher moet hier zijn eerste architectuurtalenten getoond hebben, vooraleer hij op andere plaatsen, bvb. te Mariemont, Brussel of Tervuren ging werken.

Het is dan ook omwille van de hoogdringendheid dat het *Baljuwshuis* een robust, bijna militair uitzicht verkreeg. Daartoe dragen bij, de hoge ramen, ingedeeld met Lorreins kruis en omljstingen in grijze Maassteen, de drukke topgevels boven zwaar geconsoolde kroonlijsten, de bandversieringen (die in Cobergher's later werk meer verfijnd zullen worden), en het uitdagende van de zware teke-

Het hof van Brabant te Brussel, omstreeks 1650 (naar DE SEYN)

ning in deze topgevels (halsgevels).

Elk van de drie buitengevels vertoont in zijn geledingen de uitdagende drukte van het stenen bindwerk, dat meer teruggaat op een Hans Vredeman de Vries (1527-1605), vanwie Cobergher waarschijnlijk deze stijl geleerd heeft.

De verdedigingstoren in de inspringende hoek tussen de twee vleugels van het gebouw is schaars van vensteropeningen voorzien. Ter hoogte van de kroonlijst van de naastliggende vleugels zijn in de toren werpgaten voorzien die ter verdediging van de ingang aangebracht zijn. De erbovenliggende torenkamer met het groot kruisraam, en afgedekt met drieledige torenspits, moet blijkbaar later opgebouwd zijn op het verdedigingsterras. Dit toevoegsel werkt storend op het geheel, omdat de functies van het slot en de architecturale eenheid erdoor verstoord worden; voornamelijk het verdedigingsterras van de scherp-schutters valt hierdoor weg.

Voor het overige zijn de topgevels van het gebouw rijk versierd met bandwerk dat zodanig in het baksteenparement is vervlochten, dat het ook nog een stoere aanblik biedt, in de lijn van het verdedigingskarakter. Het ganse "ornament" is in de stijl gebouwd van Cobergher's topgevels. Maar de samenstelling is van aard om er soort ketting- en ankerwerk in te vinden, dat ook in latere tijd (19de eeuw), bvb. op de stadspoorten en vestingwerken te Antwerpen, toegepast werd. Victor Hugo noemde deze topgevels "des girouettes extravagantes".

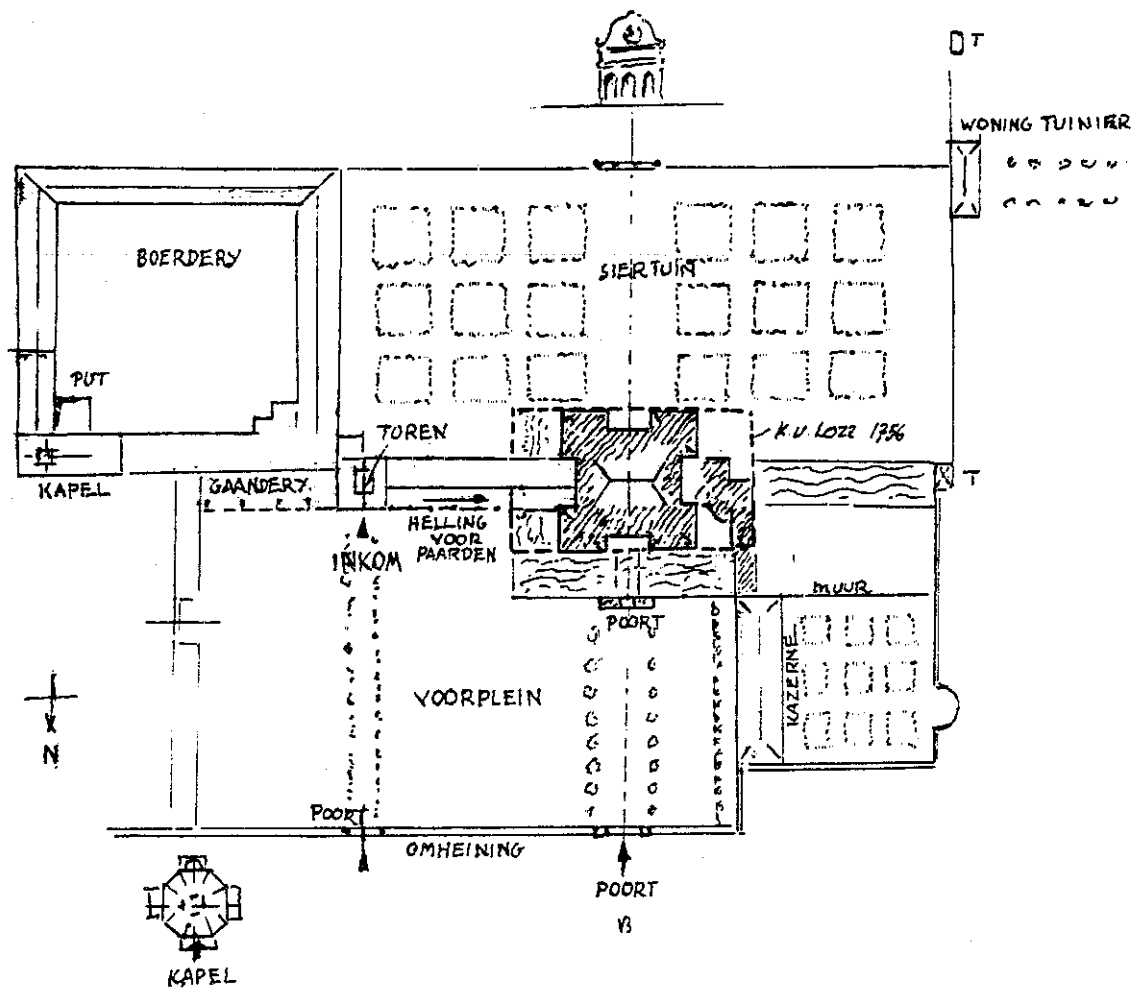
Het bakstenen gebouw was een zeldzaamheid in het Wallonië van de 17de eeuw. Het eerste gebouw dat in de Maasstreek opgericht werd in baksteen -gemengd met kalksteen van de streek- was het Curtius Huis aan de Maas in Luik. Het werd gebouwd voor Jean de Corte (Curtius), een aanzienlijk en rijk man, die de munitie leverde aan de legers van de Spaanse koningen. Hij bouwde in 1600 zijn paleis als eerste gebouw in rode baksteen, in "mosaanse renaissance". Het uitzicht en de werkwijze van konstruktie heeft veel gemeen met ons Baljuwhuis te Bouvignes. Wij kunnen hier de vergelijking maken tussen de beide gebouwen, het ene van 1600, en het andere van 1604. Het ene kan het andere beïnvloed hebben. Het parement van de beide gebouwen doet hard aan tegenover de zand- en baksteenstijl uit de 17de eeuw in Vlaanderen. Zulks is toe te schrijven aan de donkere kleur en het groot formaat van de baksteen in Wallonië, tegenover het kleiner formaat en de lichtrode kleur in Vlaanderen; ook is het bindwerk in blauwe hardsteen grootschaliger in Wallonië, tegenover de kleinschaligheid van de Ledische of de Gobertinger zandsteen.

Uit wat voorafgaat kunnen we besluiten dat het bouwmetaal vormgevend is in de architectuur. Tevens kunnen we aanvoeren dat Cobergher aan deze wet niet ontsnapte, en zich schikken moest naar de streekgebonden materialen en bouwgewoonten. Nochtans, wat het gebruik van baksteenmetaal betreft, hier kunnen wij bij vergelijking stellen, dat evenals in Luik, het gebruik van baksteen als een luxe beschouwd werd, enkel veroorloofd aan de rijken zoals Curtius, die ook nog bankier was van Ernest van Beieren.

Cobergher in Mariemont

Het derde belangrijke werk van de Hofingenieur Cobergher is de herbouw en uitbreiding van het *Kasteel van Mariemont*, dat ongeveer tegelijkertijd met het paleis te Brussel moet gebouwd geweest zijn. De site was toen militair strategisch, alhoewel reeds geruime tijd verlaten, wegens ruïnering door de oorlogen in de 16de eeuw. Aanvankelijk bestond er een kasteel "van weergalozeschoonheid"; gebouwd door Jacques du Broeucq van Bergen. Doch acht jaar na de bouw ervan werd het in 1554 vernield door de troepen van de Franse koning Henri II, die zijn eveneens vernield domein van Folembray (Laon) betreurde.

In het museum van Mariemont bevindt zich een foto van een keramiek die het geruïneerde kasteel voorstelt als een vierkant omweld verlaten slot in de toe-

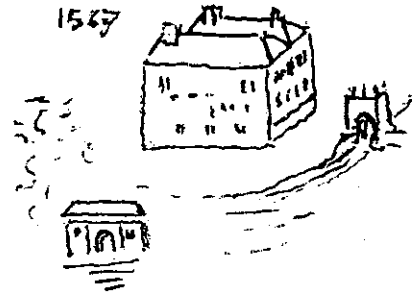

Plattegrond van het Kasteel van Mariemont, afgelezen uit perspectief schilderij van Denis van Alsloot (1620).

stand van 1567. Vreemd genoeg staat er buiten de vernielde inkompoort ook nog op de voorgrond een brede inkompoort afgebeeld, die alleen Cobergher kon gebouwd hebben in Italiaanse stijl.

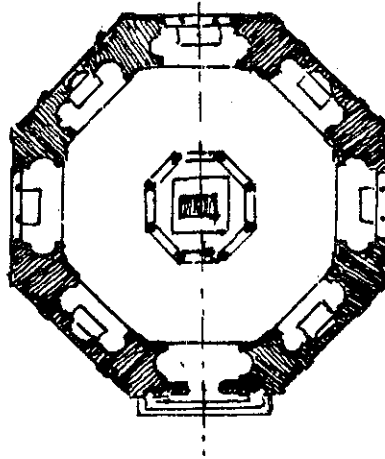
Bijgevolg moet die keramiek wel degelijk van om en bij 1605 dagtekenen. Meteen weten we dat Cobergher direkt na zijn aanstelling als ingenieur en architect, in 1605, volgens patentbrief, een aanvang moet genomen hebben met de grandioze wederopbouw en uitbreiding van het kasteel vanaf 1605.

Verder kunnen we nagaan dat Cobergher tot in 1608 in Mariemont gewerkt heeft.

Als we een ander schilderij in Mariemont ontleden, namelijk dat van Denis van Alsloot, in 1620 ontstaan, dan stellen we vast dat de bestaande kasteelruïne voorzien werd van vier vierkante hoektorens, waardoor het volume verdubbeld werd. Daarbij kwamen dan nog het enorme hoevekompleks tot stand, met eigen kapel, een kazernesgebouw met afgesloten kasteelplein, grachten, poortgebouwen en een kasteeltoren met hellende oprit voor paarden naar het slot toe.

Buiten de omheining, naast de poort voor bezoekers, bouwde Cobergher een kapel, of beter gezegd een kerk. Deze is van het type "centraalbouw" in achthoekvorm met vier portieken rondom, en voorzien van een klokdak met "lantaarn" (of klokketorentje). De vorm van deze kapel is een prototype voor alle centraalkerken die nadien in onze gewesten tot stand kwamen. Deze vorm werd duidelijk geïnspireerd door Serlio, wiens werk zowel in Italië als in alle andere westerse architectuurscholen bestudeerd werd.

Serlio's centraal kerkplan (Dell'architettura. 5de boek)

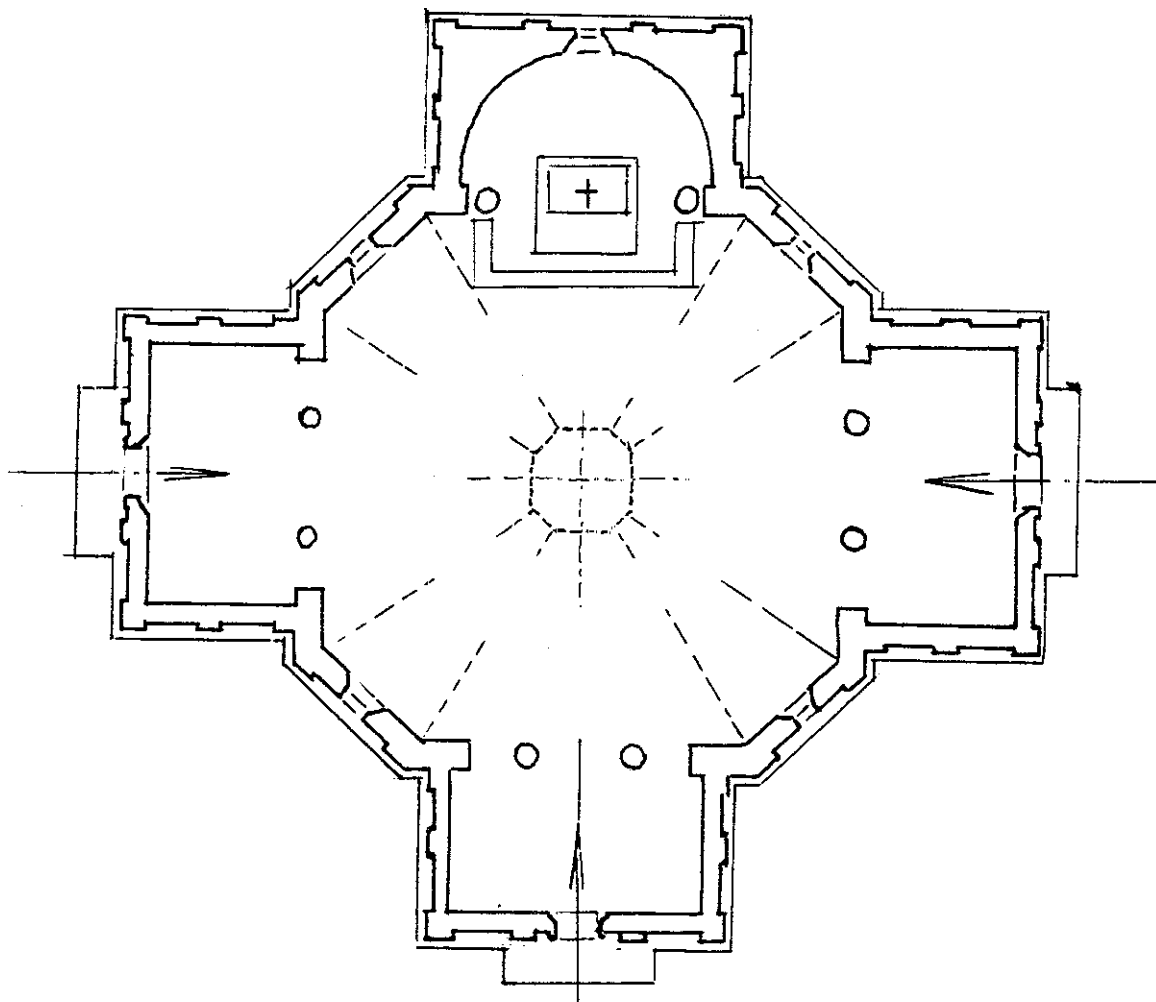
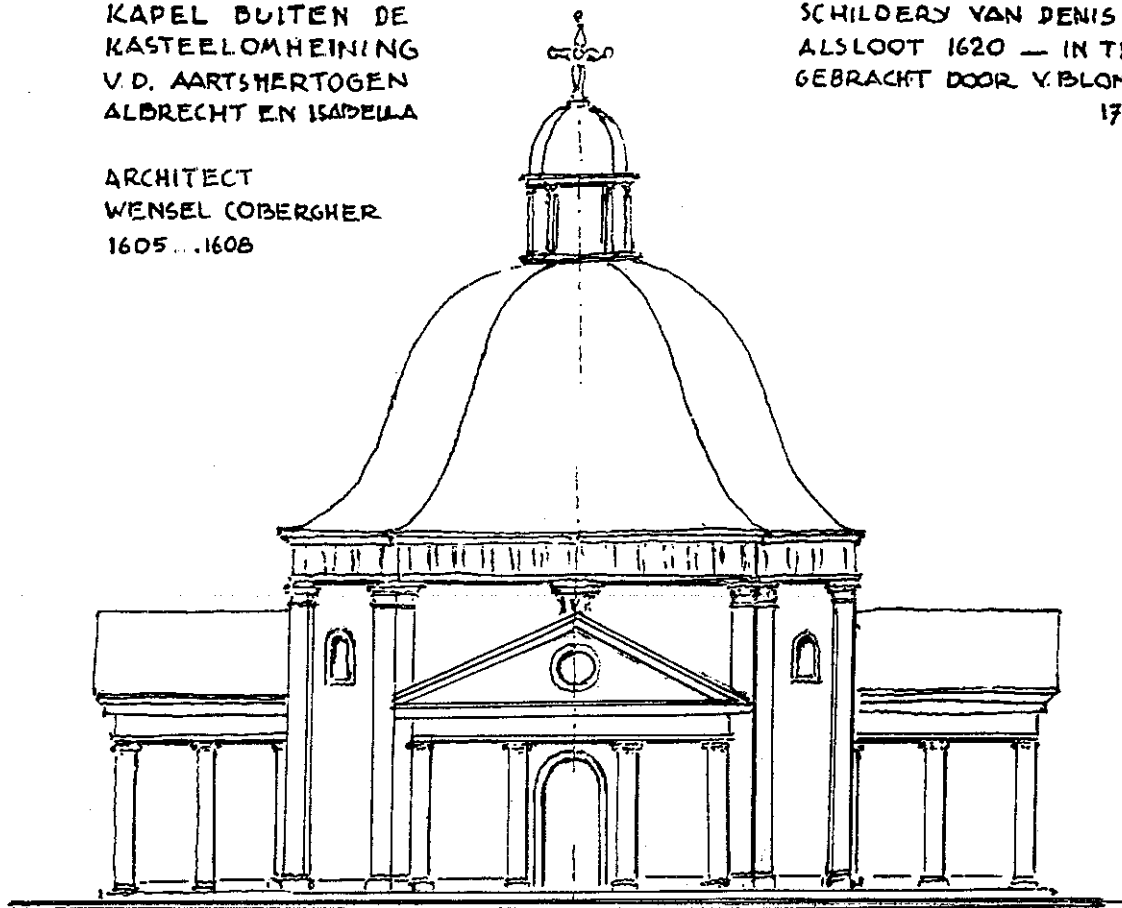
Cobergher voegt er een eigen aksent aan toe, namelijk de vier uitspringende tempelfronten, die op één of andere manier in de Basiliek van Scherpenheuvel zullen geïnterpreteerd worden als "kranskapellen".

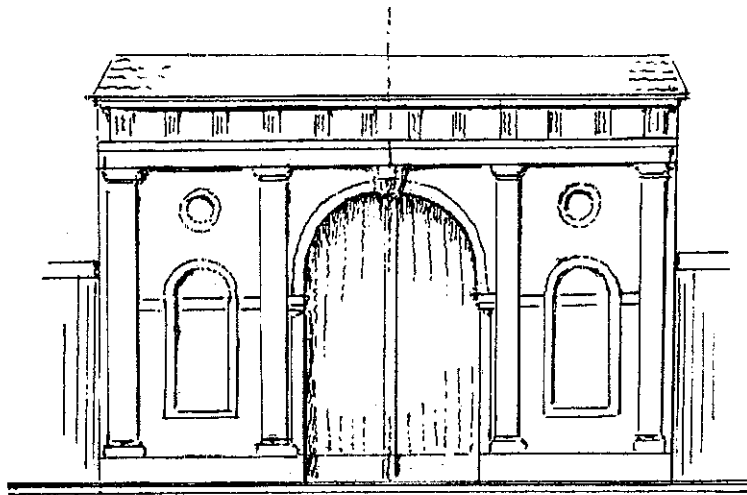
De hoofdbuitenpoort in de omheining voor het kasteel verschilt in vorm met de binnenpoort voor de slotgracht. De buitenpoort is van het Italiaanse type met drieluik, waarvan het middenste een brede rondboogpoort bevat, en de buitenvakken een beeld(?)nis en een oogvenster bevatten. De drie vakken zijn gescheiden en begrensd door dorische zuilen op plint; het geheel is overdekt met "hoofdgestel", klassiek drieledig opgebouwd en afgedekt met schuin zadeldakje.

MAREMONT 1620
KAPEL BUITEN DE
KASTEELOMHEINING
V. D. AARTSHERTOGEN
ALBRECHT EN ISABELLA

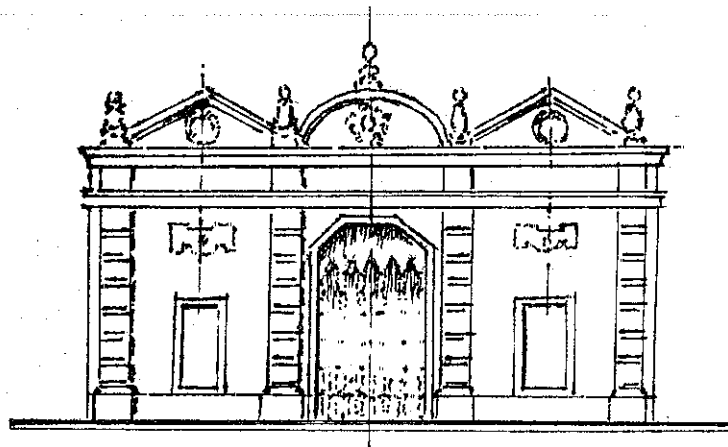
ARCHITECT
WENSEL COBERGHER
1605...1608

AFGELEZEN VAN PERSPECTIEF
SCHILDERY VAN DENIS VAN
ALSLOOT 1620 — IN TEKENING
GEBRACHT DOOR V. BLOMMAERT
17-5-86

Mariemont. Hoofdpoort buiten

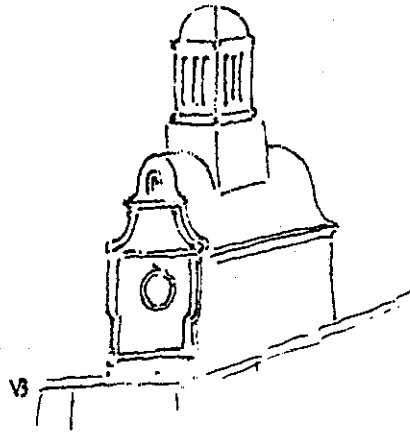
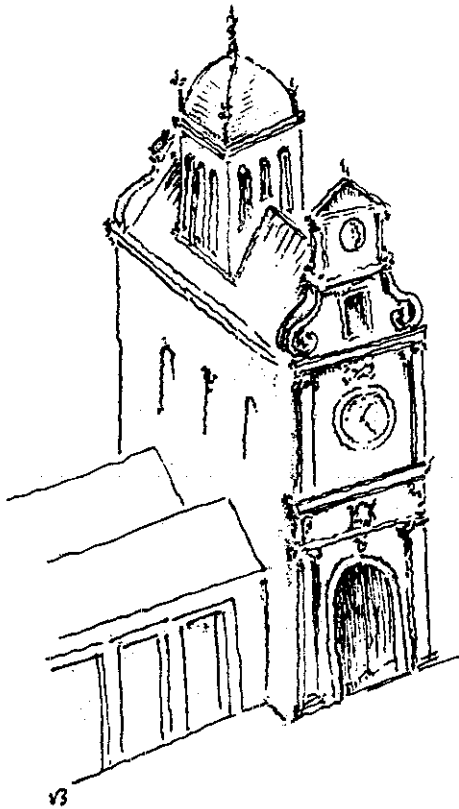
Mariemont. Binnenpoort

De binnenpoort is van oud-romeins type, eveneens in drieluik met poortopening, waarin vermoedelijk een stevig houten hekwerk heeft gezeten, en bezijden een rechthoekige nis met erboven een tablet. De drie vakken zijn ditmaal gescheiden door geblokte pilasters met licht voetstuk en afdekking. Boven het geheel bevindt zich andermaal een hoofdgestel met kroonlijst, waarboven, naar oud-romeins gebruik, twee driehoeks- en één boogsegmentfronton met hoek en tussenbakens (uitgelengde vaas of toorts).

Tot slot is de hoofdtoren binnen de omheining, gelegen naast de gaanderij aan de boerderij en aan de oprit naar het kasteel, ook merkwaardig van vorm. De gevel in drie geledingen is in een Italiaanse vorm opgebouwd, geïnspireerd door de Gésu-façade van della Porta in Rome, namelijk in een benedengeleding met rondboogpoort, geflankeerd door zuilen; de bovengeleding is een vlak waarin een grote wijzerplaat zit en bekroond met siertablet. Het gevelvlak is begrensd met pilasters en kapiteel, met daklijst waarboven een Italiaans sierfronton prijkt. Deze heeft twee voluutconsolen en een bovenvak met driehoeksfronton. Langs de tuinzijde is een zelfde, sierlijke torengewel aanwezig. Het zadeldak van dit diep poortgebouw is bekroond met een vierkante, in het dak penetrerende wachttoren, afgedekt met kloostergewelfdak.

Wij kunnen deze beschrijving besluiten met erop te wijzen dat het schilderij van Rubens in het Prado te Madrid, voorstellende het portret van de Aartshertogin met een zicht op het kasteel van Mariemont, niet werd geschilderd met de nauwkeurigheid welke Denis van Alsloot in 1620 er wèl op nahield. In deze

De inkomtoeren, zoals Rubens deze weergaf op
het portret van Isabella (Prado, Madrid)...

... en hoe deze werkelijkheidsgetrouw weerge-
geven werd door van Alsloot in 1620 (Mariemont).

laatste vinden we alle kenmerken terug, die de meeste werken van Cobergher
vertonen.

(wordt vervolgd)